Forbemærkning

Folketællingen den 1. februar 1870 var den første, som blev holdt efter tabet af Slesvig og Holsten i 1864, og den første siden 1834, hvor der var gået 10 år siden sidste tælling. Der kan gættes på, at grunden til, at der ikke blev holdt folketælling i 1865, sådan som der var blevet det i både 1845 og 1855, netop var 1864-krigen og dens følger. Under alle omstændigheder blev det indledningen til en længere periode, hvor der kun blev holdt folketællinger hvert 10 år; vi skal frem til det 20. århundrede, inden man igen begyndte at holde folketælling hvert 5. år.

Også i andre henseender adskiller 1870-tællingen sig fra sine forgængere. Den 6. juli 1867 kom "Lov om Landkommunernes Styrelse m.v.", hvorved de hidtidige sogneforstanderskaber omdannedes til sogneråd, der fik tillagt en række nye arbejdsopgaver. Blandt disse var tilrettelæggelse og gennemførelse af folketællingerne i landdistrikterne. Mens det ved tællingerne fra 1834 og til og med 1860 havde været skolelærerne, som havde optalt befolkningen i deres egne skoledistrikter, blev det nu sognerådet, som udpegede tællingskommissærer til at foretage tællingen og udfylde tællingslisterne. Hvordan det skulle gøres, fremgår af den instruks, som er gengivet efterfølgende.

Albæk Sogn var fra gammel tid inddelt i fire fjerdinger med hver sin skole: Albæk, Lyngsaa, Voersaa og Søraa. Men desuden tilhørte nogle ejendomme i sognets udkanter skoler i nabosognene, nemlig Grønheden Skole i Volstrup Sogn og Idskov Skole i Voer Sogn. Indtil 1860 havde disse seks skolers lærere stået for folketællingerne. Nu inddelte sognerådet sognet i otte distrikter af meget varierende størrelse: fra det store Lyngsaa Distrikt med 671 beboere til det beskedne Faldt Distrikt med blot 57 beboere. De store distrikter blev imidlertid delt ud på et antal tællingskommissærer, der udfyldte hver sin optællingsliste: Lyngsaa Distrikt blev fordelt på ni optællingslister, Albæk Distrikt på fem, og Voersaa og Søraa på hver tre: I alt 24 optællingslister i sognet.

Traditionen for at lade skolelærerne forestå folketællingen var sejlivet: Både lærer Schou i Albæk Skole, lærer Østergaard i Lyngsaa Skole, lærer Vium Petersen i Voersaa Skole og lærer Vestergaard i Søraa Skole fungerede som tællingskommissærer, men har dog tilsammen kun stået for seks af de 24 optællingslister. De øvrige tællingskommissærer var proprietærer og gårdmænd, for hvem hvervet med at udfylde listerne forskriftsmæssigt ikke faldt lige let.

Distrikterme/optællingslisterne er ikke som sådanne nummererede, og bringes derfor som hovedregel i den rækkefølge, hvori de er indbundet i Rigsarkivet - og dermed i den rækkefølge, i hvilken de er lagt ud på arkivalier online. Undtagelsen er de tre optællingslister i Voersaa Distrikt, i hvilke personerne er fortløbende nummereret, hvorfor det kan ses, at listerne på arkivalier online gengives i omvendt rækkefølge; det er i nærværende udgave korrigeret. I øvrigt er det i overensstemmelse med nærværende udgivers praksis ikke de enkelte personer, men husstandene, der er nummereret; det er så til gengæld gennemført for hele sognet, der omfatter 381 husstande. Disse numre er anvendt i de sted- og personnavneregistre der udarbejdes til tællingen.

Mens der ikke er uoverensstemmelser mellem tællingskommissærernes og nærværende udgivers opgørelse af totalfolketallet (med undtagelse af sognets allersidste husstand) er der variationer i opgørelse af huse/gårde og familier, hvor udgiveren i nogle tilfælde har opsplittet en husstand i to, nemlig hvor der har været mere end én husfader i hver "familie"; det drejer sig i så godt som alle tilfælde om steder med to generationer under samme tag. Afvigelserne er dog i alle tilfælde ubetydelige.

Et ret betydeligt arbejde er gjort for at verificere og supplere folketællingslistens data. Således er der i de allerfleste tilfælde foretaget eftersyn i kirkebøgerne fra perioden 1814 og fremefter, og hvor en person med sikkerhed er genfundet, er fødselsdatoen tilføjet i

rubrikken til højre. Ligeledes er der søgt oplysning om ægtepars vielsesdato og -sted, om navne og data på enkers og enkemænds afdøde ægtefæller, og om navnene på udlagte barnefædre til børn, født udenfor ægteskab. Ligeledes, men mindre systematisk, er i nogle tilfælde personers dødsdato anført, hvor den har været kendt

1870-folketællingen blev afholdt på et tidspunkt, hvor faste slægtsnavne var på vej til at blive indført, men hvor skikken - til trods for lovgivning herom ved forordning af 18. juli 1828 og cirkulære af 6. august 1856 - kun gradvis vandt indpas. I nærværende tælling ses således eksempler på den gamle skik, hvor Jens Christensens sønner fik efternavnet “Jensen”, mens døtrene fik “Jensdatter”, og på den nye, hvor børnene af begge køn fik efternavnet “Christensen”. Den ulogiske mellemform, hvor såvel sønner som døtre fik efternavnet Jensen, blev som hovedregel indført i Albæk Sogn omkr. 1850, og var stadig i brug i 1870. - Lige så ulogisk var den vaklen, der fandt sted mellem “C” og “K” i navnet “Christen” og afledninger heraf; konsekvens er ikke gennemført i udgaven, hvilket bør haves i erindring ved brugen af personnavneregisteret!

Tællingskommissærerne har vistnok fået besked om at undgå kvindeefternavne endende på -datter, for selv højt bedagede koner har fået efternavne endende på -sen. I nærværende bearbejdelse er navneformen ved barnets dåb anvendt konsekvent, hvilket betyder, at i en søskendeflok med piger, født før og efter omkr. 1850, kan de ældste hedde Jensdatter, mens de yngste kan hedde Jensen. Også dette forhold bør haves i erindring ved brug af registeret!

Ved lov om navneforandring af 22. april 1904 blev der indført betydelige lettelser i adgangen til at udskifte et -sen-navn med et slægtsnavn. Disse navneændringer blev meldt tilbage til kirkebogen og noteret ved barnets fødsel; de tilfælde af navneændring, der er påtruffet i nærværende arbejde, er anført i parentes efter personens fødeefternavn; og i personnavneregisteret er vedkommende registreret på begge efternavne.

I de tilfælde, hvor en familie har bestået af en gift kvinde med børn men uden mand, er den manglende ægtemand søgt og indskrevet i nærværende udgave som midlertidigt fraværende (“F”). Antallet af midlertidigt fraværende personer er herved blevet betydeligt større end i den originale folketællingsliste; men da de ikke medregnes i det opgjorte folketal, har det ingen betydning. De fleste af de fraværende ægtemænd findes sandsynligvis som tjenestekarle eller daglejere på de større gårde, enten i sognet (i hvilket tilfælde de vil blive identificeret ved udarbejdelsen af registeret) eller i nabosogne; men enkelte kan have forladt konen og slået deres folder i Amerika! - Ikke utænkeligt vil udarbejdelsen af registeret afsløre nogle tilfælde af dobbeltregistrering, i hvilket tilfælde sognets folketal altså vil skulle reduceres tilsvarende; omvendt er der ingen mulighed for at erkende, hvor mange personer der er oversprunget ved folketællingen.

Østervrå, juni 2013,

Jørgen Peder Clausager